INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

MEHNAT UNUMDORLIGI PASAYISHI: SABABLARI VA MAKROIQTISODIY OQIBATLARI

Iskandarov Bekzod Abdijalilovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi katta o'qituvchisi
Alixonov Shoxbozxon
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada mehnat unumdorligining pasayishiga olib keluvchi asosiy omillar tizimli yondashuv asosida tahlil qilinadi. Xususan, inson kapitalining yetarli darajada rivojlanmaganligi, texnologik yangilanish sur'atlarining sustligi, mehnatni tashkil etishdagi kamchiliklar hamda institutsional muhitdagi muammolar unumdorlik dinamikasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi asoslab beriladi. Shuningdek, maqolada mehnat unumdorligi pasayishining makroiqtisodiy oqibatlari — iqtisodiy o'sish sur'atlarining sekinlashuvi, inflyatsion bosimning kuchayishi, real daromadlar o'sishining cheklanishi va xalqaro raqobatbardoshlikning pasayishi kabi jihatlar o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqiladi. Tahlil jarayonida nazariy qarashlar bilan bir qatorda amaliy kuzatuvlarga ham tayanilib, muammoni bartaraf etish bo'yicha ustuvor yo'nalishlar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: mehnat unumdorligi, iqtisodiy o'sish, inson kapitali, texnologik rivojlanish, mehnat bozori, inflyatsiya, raqobatbardoshlik, ishlab chiqarish samaradorligi, institutsional muhit, real daromadlar

Kirish

Mehnat unumdorligi iqtisodiy tizim samaradorligini belgilovchi eng muhim ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. U ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan mahsulot yoki xizmat hajmining sarflangan mehnat resurslariga nisbati orqali ifodalanadi va mamlakat iqtisodiy o'sishining asosiy drayverlaridan biri sifatida qaraladi. So'nggi yillarda turli iqtisodiy tizimlarda mehnat unumdorligining o'sish sur'atlarida sekinlashuv kuzatilayotgani, ushbu jarayonning sabablari va oqibatlarini chuqur tahlil qilish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Mazkur muammo ayniqsa rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun dolzarb bo'lib, u nafaqat ishlab chiqarish hajmiga, balki iqtisodiyotning raqobatbardoshligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mehnat unumdorligining pasayishi ko'pincha texnologik yangilanishlarning yetarli emasligi, inson kapitaliga investitsiyalarning sustligi, mehnat bozoridagi nomutanosibliklar hamda institutsional muhitdagi tizimli cheklovlar bilan izohlanadi. Shu bilan birga, tashqi iqtisodiy omillar va global iqtisodiy beqarorlik ham ushbu jarayonni kuchaytiruvchi omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Ushbu maqolada mehnat unumdorligining pasayishiga olib keluvchi asosiy omillar tizimli ravishda tahlil qilinadi hamda ularning makroiqtisodiy oqibatlari ilmiy asosda yoritiladi. Xususan, iqtisodiy o'sish sur'atlarining sekinlashuvi, real daromadlar dinamikasining zaiflashuvi, inflyatsion bosimning kuchayishi va tashqi bozorlarda raqobatbardoshlikning pasayishi kabi jarayonlar o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqiladi.

Tadqiqotning maqsadi mehnat unumdorligi pasayishining asosiy determinantlarini aniqlash va ularning iqtisodiy tizimga ta’sir mexanizmlarini ochib berishdan iborat bo‘lib, natijalar asosida mavjud muammolarni yumshatishga qaratilgan xulosalar shakllantiriladi.

Asosiy qism

Mehnat unumdorligining pasayishi iqtisodiy tizim ichidagi chuqur strukturaviy muammolarni aks ettiruvchi murakkab jarayon hisoblanadi. Bu holat odatda qisqa muddatli tebranish emas, balki uzoq muddat davomida shakllanadigan omillar yig‘indisi natijasida yuzaga keladi. Shuning uchun uni tahlil qilishda faqat bitta sektor yoki bitta omil bilan cheklanib qolish yetarli emas; balki ishlab chiqarish, mehnat bozori, texnologik rivojlanish va institutsional muhit o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rib chiqilishi lozim.

Birinchi asosiy omil sifatida inson kapitalining yetarli darajada rivojlanmaganligini ko‘rsatish mumkin. Ta’lim sifati, kasbiy tayyorgarlik va qayta malaka oshirish tizimlarining zamonaviy talablar bilan mos kelmasligi mehnat resurslarining samaradorligini pasaytiradi. Natijada ishchi kuchi miqdor jihatdan mavjud bo‘lsa-da, sifat jihatdan ishlab chiqarish talablariga to‘liq javob bermaydi. Bu esa texnologik jarayonlarni to‘liq o‘zlashtirish va yuqori qo‘shimcha qiymat yaratish imkoniyatini cheklaydi.

Ikkinchi muhim omil texnologik yangilanish sur’atlarining sustligidir. Raqamli iqtisodiyot va avtomatlashtirish jarayonlari tezlashgan bir sharoitda ishlab chiqarish korxonalarining eski texnologiyalarga tayanishi unumdorlikni sezilarli darajada pasaytiradi. Innovatsion faoliyatning yetarli darajada qo‘llab-quvvatlanmasligi, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlariga ajratiladigan resurslarning cheklanganligi ham bu jarayonni kuchaytiradi. Natijada iqtisodiyot past samaradorlikka ega texnologik tuzilmada qolib ketadi.

Uchinchi omil sifatida mehnat bozoridagi nomutanosibliklarni keltirish mumkin. Ishchi kuchi taklifi va iqtisodiyotning real ehtiyojlari o‘rtasidagi tafovut malaka darajasi past bo‘lgan bandlikning ortishiga olib keladi. Bu esa resurslarning noto‘g‘ri taqsimlanishiga sabab bo‘ladi. Ayrim sohalarda ortiqcha ishchi kuchi mavjud bo‘lsa, yuqori malaka talab qiluvchi sohalarda kadrlar yetishmovchiligi kuzatiladi. Bunday nomutanosiblik umumiy mehnat samaradorligini pasaytiradi.

To‘rtinchi omil institutsional muhit bilan bog‘liq. Rivojlanmagan yoki samarasiz boshqaruv tizimi, byurokratik to‘siqlar, shaffoflikning pastligi va investitsion muhitdagi noaniqliklar iqtisodiy faollikni cheklaydi. Korxonalar uchun uzoq muddatli rejalashtirish qiyinlashadi, bu esa investitsiya va innovatsiya qarorlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Natijada ishlab chiqarish jarayonlari optimallashtirilmaydi va unumdorlik past darajada qoladi.

Beshinchi omil sifatida makroiqtisodiy beqarorlikni ko‘rsatish mumkin. Inflyatsiya darajasining yuqoriligi, valyuta kurslaridagi o‘zgaruvchanlik va iqtisodiy noaniqlik ishlab chiqaruvchilar uchun qo‘shimcha risklar yaratadi. Bunday sharoitda korxonalar uzoq muddatli samaradorlikni oshirish o‘rniga qisqa muddatli barqarorlikni saqlashga ko‘proq e’tibor qaratadi. Bu esa resurslardan foydalanish samaradorligini pasaytiradi.

Mehnat unumdorligining pasayishi makroiqtisodiy darajada bir qator salbiy oqibatlarga olib keladi. Birinchidan, iqtisodiy o‘sish sur’atlari sekinlashadi, chunki ishlab chiqarish hajmining kengayishi asosan mehnat va kapital samaradorligiga bog‘liq. Agar unumdorlik past bo‘lsa, iqtisodiy o‘sish ko‘proq ekstensiv xarakterga ega bo‘ladi va uzoq muddatda barqaror bo‘la olmaydi.

Ikkinchidan, real daromadlar o‘sishi cheklanadi. Mehnat unumdorligi oshmagan sharoitda ish haqlarini barqaror oshirish imkoniyati kamayadi, bu esa aholi turmush darajasiga bevosita ta’sir qiladi. Natijada iste’mol talabi zaiflashadi va ichki bozor faolligi pasayadi.

Uchinchidan, inflyatsion bosim kuchayishi mumkin. Ishlab chiqarish samaradorligi past bo‘lgan iqtisodiyotda tannarx yuqori bo‘lib qoladi, bu esa narxlarning oshishiga olib keladi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish hajmining yetarli darajada o‘smasligi taklif va talab o‘rtasidagi nomutanosiblikni kuchaytiradi.

To‘rtinchidan, xalqaro raqobatbardoshlik pasayadi. Global bozor sharoitida past unumdorlikka ega iqtisodiyotlar yuqori samaradorlikka ega davlatlar bilan raqobatlasha olmaydi. Bu esa eksport salohiyatining cheklanishiga va tashqi savdo balansining yomonlashuviga olib keladi.

Umuman olganda, mehnat unumdorligining pasayishi bir nechta omillar yig‘indisi natijasida yuzaga keladigan kompleks muammo bo‘lib, u iqtisodiy tizimning barcha asosiy segmentlariga ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ushbu muammoni hal etish faqat alohida choralar bilan emas, balki tizimli yondashuv orqali amalga oshirilishi lozim.

Xulosa

Mehnat unumdorligining pasayishi iqtisodiy tizim uchun qisqa muddatli muammo emas, balki uzoq muddatli tarkibiy cheklovlarni ifodalovchi asosiy signallardan biridir. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, ushbu jarayon bir vaqtning o‘zida inson kapitali sifati, texnologik modernizatsiya darajasi, mehnat bozori muvozanati hamda institutsional samaradorlik bilan bevosita bog‘liq. Demak, muammoni bitta yo‘nalishdagi islohot bilan bartaraf etish mumkin emas, chunki u iqtisodiyotning bir nechta qatlamlariga singib ketgan kompleks xarakterga ega. Shuning uchun xulosa sifatida aytish mumkinki, mehnat unumdorligini oshirishga qaratilgan siyosat tizimli va uzluksiz bo‘lishi, qisqa muddatli choralardan ko‘ra uzoq muddatli strategik yondashuvga tayanishi kerak. Amaliy jihatdan birinchi navbatda ta’lim tizimini mehnat bozori talablariga moslashtirish zarur, ya’ni kasbiy tayyorgarlik va qayta o‘qitish mexanizmlarini kuchaytirish orqali ishchi kuchining sifatini oshirish lozim, chunki malaka darajasi past bo‘lgan resurslar ishlab chiqarish samaradorligini oshira olmaydi. Ikkinchidan, ishlab chiqarish tarmoqlarida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish orqali texnologik ortda qolish muammosini kamaytirish mumkin, bu esa bevosita qo‘shimcha qiymat yaratish imkoniyatini kengaytiradi. Uchinchidan, mehnat bozorida talab va taklif muvozanatini yaxshilash uchun prognozlash tizimlarini takomillashtirish, ya’ni qaysi sohalarda kadrlar yetishmovchiligi yoki ortiqchaligi mavjudligini oldindan aniqlash mexanizmlarini rivojlantirish zarur. To‘rtinchidan, institutsional muhitni yaxshilash, byurokratik to‘siqlarni qisqartirish va investitsion jarayonlarda shaffoflikni oshirish orqali iqtisodiy faollikni kuchaytirish mumkin, chunki ishonchli va barqaror muhit bo‘lmagan joyda unumdorlikni oshirishga qaratilgan investitsiyalar yetarli darajada shakllanmaydi. Beshinchidan,

makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, inflyatsiya darajasini nazorat qilish va prognoz qilinadigan iqtisodiy siyosat yuritish orqali korxonalarga uzoq muddatli rejalashtirish imkonini yaratish lozim. Yakuniy xulosa shuki, mehnat unumdorligini oshirish faqat iqtisodiy vazifa emas, balki tizimli rivojlanish strategiyasining markaziy elementi bo‘lib, u amalga oshirilmasa, iqtisodiy o‘sish barqarorligi ham doimiy xavf ostida qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tojiboeva, D. (2020). *Makroiqtisodiyot*. Toshkent: O‘zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati nashriyoti.

2. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti. (2023). *Iqtisodiy rivojlanish va xizmatlar sohasi muammolari: ilmiy maqolalar to‘plami*. Samarqand: SIESI nashriyoti.

3. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2024). *Mehnat bozori va bandlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha yillik hisobot*. Toshkent.

4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). *Makroiqtisodiy sharh va tahlillar*. Toshkent.

5. Islomov, A. (2021). Mehnat unumdorligi va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘liqlik. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy jurnali*, 3(5), 45–52.

6. Qodirov, B. (2022). Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat samaradorligini oshirish yo‘llari. *Samarqand iqtisodiy tadqiqotlar jurnali*, 2(4), 18–26.